

GYERMEKIRODALOM

A GYEREK SZEMMAGASSÁGÁBAN

*Csukás Istvánnal a gyermekirodalom szerepéről
Dukay Nagy Ádám beszélget*

A magyar gyerekek jártak jobban – mondja Csukás István –, legalábbis, ha azt vesszük, hogy a nagy közép-európai szilenciumok idején a cseh írók – példának okáért – a detektívregényekbe menekültek. S míg amott megerősödött a krimi irodalom, addig hazánkban a legnagyobbak írtak a legkisebbeknek, ez pedig a magyar gyermekirodalomnak ma is olyan óriási hegyvonulatát jelenti, amelyet Tersánszky Józsi Jenő, Szabó Lőrinc, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Kormos István, Weöres Sándor, Zelk Zoltán neve fémjelez.

– Ha a kortárs gyermekirodalomról esik szó, annak gyakorta az a kicseengése, hogy ha nem is válságban, de lényegesen periférikusabb helyzetben van, mint azt szerepe, fontossága engedhetné. Így van ez egyáltalán?

– Nem a gyerekirodalom van válságban, hanem a körülményei. Megszűntek azok a műhelyek, amelyek Magyarországon nagyon jól működtek – kezdve a könyvkiadóval, a Mórával. A kiadó persze most is működik, nem akarom őket bántani, de az a műhelymunka már nincs. Nyolc évig voltam ott szerkesztő, e nyolc év alatt rengeteg könyvet adtunk ki, s általában jókat. Nagyon sok kitűnő magyar író „rábeszéltünk”, hogy írjanak gyerekeknek – és írtak is. A Móra tudott komoly műhelyként működni, mert a példányszámok – és az árak – lehetővé tették, hogy egy-egy könyv valóban tulajdona legyen olvasójának. Tudom a saját könyveimről, a maximális példányszám ma 5000 körül van. Ez nagyon kevés; ennél sokkal több a gyerek... Természetesen ez is jobb, mint a semmi, de a Móránál – igen, az egy másik világ volt – 50 és 100 ezer körül kezdődtek a példányszámok... Ez

ma elképzelhetetlen. A gyermekirodalom körülményei ezért is válságosak. Annak idején a műhely „toborozta” az írókat; és mikor szerkesztő voltam, én is toboroztam a kollégákat.

– *Hogy akkoriban a legnagyobb nevek is legelöl voltak a gyermekirodalomban, ez kétségtelen. Mennyi mesét, gyerekeknek szóló verset, mondókát s más hallgatandót, olvasandót lehetne mai magyar íróktól „begyűjteni”?*

– A kiadóban Kormos István székében ültem, akinek osztottam és osztom a véleményét: legalább egy mesekönyvet minden író meg tud írni. Lélektani és pedagógiai közhely, de igaz, hogy a gyerek csak korának megfelelő dolgokat tud befogadni. Mi is ezt vettük figyelembe. Hatéves korig a mese – azoknak a gyerekeknek, akik tulajdonképpen még nem is tudnak olvasni. Ezt hallás után és útján fogadják be. A következő korosztály a 10 év körüliek – nekik a *Már tudok olvasni* sorozatot terveztük. Ezekben rövid, a valóságra inkább emlékeztető történeteket közöltünk, melyeket a gyerek már maga olvasott. A harmadik korcsoport határa a tizennegyedik év körül húzható meg – ők már a romantikát, a kalandregényt, az indiánhistoriákat stb. is olvasák. Ezt azért taglalom, mert ez a tematikus bontás nemcsak megtanítja, meg is kedveltetni az olvasást. Aki 14 éves koráig olvas, annak vélhetően megmarad a könyv iránti szeretete. S ezzel fontos ponthoz értünk. Tudniillik, ha a „válság” egyik oka, hogy a műhelyek megszűntek, akkor a másik, hogy a gyerekek – tudom, sokszor elhangzott, de így van – nem tanulnak meg olvasni. És ez borzasztó. Aki 14-15 éves korában nem tudja értelmezni az előtte fekvő szöveget, annak élete végéig gondot fog jelenteni az olvasás. Így aztán nem is fog olvasni, hiszen neki az nem örömteli, hanem keserves. Az olvasás komoly agymunka, mindig fejleszteni kell. S amíg a gyerek olvas, addig fejlődik a képzelet-mozija, ugyanis csak végtelen képzeletével képes lefordítani a fehér lapokon előtte sorakozó fekete betűket. El tud képzelni bármit – ez óriási dolog. Igazából nem is tudom, miért nem figyelünk mindegyikre jobban oda... Ami a társműfajokat illeti: volt olyan év, amikor a Televízió Gyermekosztálya – amellet, hogy számolatlanul készíttette rajz-, báb- és gyurmafilmjeit – évi 10 játékfilmet forgatott. Most tízévente talán elkészül egy. Ez tehát megszűnt. Nagyon nagy szívfájdalmam, hogy a profi gyermekszínház, az Arany János Színház sem működik. Lévéen ez a hely nemcsak repertoárjában, de berendezésében is a gyerekek kedvében járt. Egy direktor barátom mondta, hogy azért nem játszik gyerekdarabot, mert a gyerekek nem látnak ki a székekből... Mondom, „igazad van, de mért nem veszel néhány fo-

rintért párnát a fenekük alá...?” Rémes ez a hozzáállás. Ha színház-igazgató lennék, én igyekezném a jövő közönségét is befelé csalogatni...

– *Visszatérve az írott irodalomhoz: nem lehetne a gyerekek felé újra irodalmi lapokkal közeledni? Olcsóbb, van egyfajta folytonosság, kialakítható az interaktivitás...*

– Erről óráig tudnék beszélni, ez a legújabb vágyam. Több mint fél éve szaladgálok utána, hogy gyerekeknek alapítsunk egy magazint. Hetven-nyolcvan oldalast, színeset, szép kiállításút. Eddig négy vagy öt gyereklapot csináltam, s ezek mindegyike az anyagiakon bukott meg. De hát ez nem is lehet üzleti vállalkozás. Az általam most elképzelt lap kivitelezéséért minimum ezer forintot szoktak kérni, mire az újságárushoz kerül... Ezt tessék támogatni! De hogy nagyobb tekintélyre is hivatkozzon az ember: az általam nagyon szeretett Kodály tette föl azt a kérdést, hogy kiből lesz a jövő közönsége. S meg is válaszolta: abból, akit gyerekkorában megtanítunk rá. Ezt folyvást idézem, mert bár Kodály a szánkba rágta, mintha nem vennénk tudomásul. Tehát miért jó az újság? Több ok miatt. Amit te mondtál, azok is fontos szempontok – akár ott is kezdhetjük. Olcsóbb és rendszerebb. De ne feledjük, hogy az újságolvasásra is meg kell tanítani a gyerekeket. Ezt mindig meg kell magyarázni, pedig egyszerű, mint egy pofon. A gyereket mindenre meg kell tanítani. A cipőfűzésre, a fogmosásra, az ábécére... Minket is megtanítottak. Az újság, amit tervezetek, abszolút nekik szólna. A gyerek számos problémája közül a legnagyobb az, hogy keresi a helyét a világban. Amikor a *Keménykalap és krumpliorr* című filmet forgattuk, volt egy nagyon jó ötlete az operatőrnek: leguggolt. Ám a gyerekek nem csak a szemmagassága más. Ő abban a világban keresi éppen a helyét, amely majd az övé lesz egyszer, de egyelőre még nem veszi „komolyan”. Megsimogatják a fejét, de csak kevesen vállalkoznak arra, hogy a felnövekvésben segítsék. Ennek a lapnak épp azért lenne az a címe, hogy *Az én világom*. Volt egy híres és hosszú életű lap, *Az én újságom* – erre próbáltam kicsit rímeltetni. A cím azért lényeges, mert ez a világ valóban az övé is. Ezért van szüksége „saját” színházra, könyvre, zenére és újságra is...

– *Mi a tematikája az elképzelésnek?*

– Nem meseújság-jellegű, mert az másik műfaj. Olyan – levelezéssel, rejtvényekkel, pályázatokkal stb. – párbeszédessé tett lapra gondolok, amely egyben olvasóvá nevel. Egyelőre azonban az én fejemet is csak „megsimogatják”, hogy nagyon jó ötlet, aztán minden marad

a régiben... Ettől függetlenül bízom benne, hogy megvalósítható. Nem akarok a gépek ellen beszélni, mert nem vagyok „gépromboló”, sőt hülye sem, tudom, hogy ez a jövő. Magam is azt szeretném, ha minden óvodában – mint olvasom: a japánoknál – megtanítanák a gyerekeket a számítógép használatára.

– *A „reform” tehát tartalmi irányultságú.*

– Erről van szó. Sosem a gép a hibás, hanem amit mi azon sugárzunk. De egy kicsit mégis el kellene csábítani a gyerekeket a képernyő elé. Egy gyerek ül a számítógép előtt és egymaga játszik – jellemző kép, nem? És rémes, amiket játszik! De nem is ez a legfontosabb, hanem az, hogy mégsem játszik – hiszen tökéletesen egyedül van. Ebből az elmagányosodásból kellene „kirántani”, ám ehelyett a szülők is szívesebben tesznek be egy rajzfilmkazettát... A játéknak épp az a lényege – ebben a korban –, hogy legalább két főt igényel, s még jobb, ha többet. A szívem elfacsarodik, mikor azt látom, hogy kis ember agresszív „játékokat” úz a monitor előtt. Ez ellentmond az emberi természetnek.

– *Az irodalom esetleg abban is segíthetne, hogy a gyerekek „visszataláljanak” lehetséges – és természetes – közösségeikbe? Kézműves-foglalkozásra, színháztársulókörbe, garázs-zenekarokba vagy a két háztömb közti focipályára?*

– Annak idején Budapesten és az ország más városaiban, falvaiban is jól működtek az úgynevezett szakkörök. Minden kerületben, minden városrészben, de minden kistelepülésen is működött művelődési ház, ahová a gyerekek is bemehettek. Mert volt miért. Most tele vannak az utcák lődörgő fiúkkal, lányokkal. Akik nem ezt teszik, ott-hon vagy valamelyik játékkeremben ücsörögnek. Egy újság ötleteket, segítséget, impulzust ad, mit lehetne ehelyett csinálni.

– *Nem valamiféle szervezetben kellene ez esetben gondolkodni?*

– Egy lap erjedési folyamatot indíthat meg, hiszen számos olyan területet érinthetünk – képzőművészet, zene, irodalom –, amelynek közösség-szervező ereje van. Ez valamikor, ha nem is tökéletesen, de működött. Azt hiszem, ma nem figyelünk rá, hogy a gyerekek „órája” gyorsabban ketyeg. Négy év egy korszak. Hatéves volt, tízéves volt, majd tizenégy – s vége a gyerekkornak. Ez nagyon gyorsan eltelik. Amit ebben a korban nem kap meg, azt soha többé nem lehet pótolni. Ha belegondolunk, az elmúlt tizenkét év alatt éppen háromszor négy év telt el. Aki tizenkét évvel ezelőtt tízéves volt, az ma már huszonkét éves felnőtt – az ő fiatalkorából sajnos biztosan kimaradt

a színház, a gyereklap. Ezt nem lehet pótolni. Ezért volna fontos egy műhely, amely összegyűjti azokat a művészeket, akiket ez a téma foglalkoztat. Miért kell elsősorban, hogy magyar nyelvű mesekönyvük, filmjük, dalaik stb. legyenek? Amiért a francia gyermeknek francia kell, az angolnak meg angol. Ennyi az egész. A gyerekeink itt nőnek föl, ebben a nyelvi és kulturális közegben. Ez nagyon fontos, nem is kell magyarázni. Majd erre építve megtanulhat, sőt csak erre építve tud megtanulni idegen nyelveket is. Nem félszemmel, mindkettővel figyelem ezt az amerikai dömpinget... Ha az ember mindig csokoládét eszik, biztosan elrontja a gyomrát; másrésztől legalább olyan jó magyar, jugoszláv, francia, német, orosz, angol gyerek- és ifjúsági filmek voltak és vannak, mint amerikaiak. És azok mégiscsak egy idegen világ szemléletét üzenik a legérzékenyebb életkorban. Mert idegen szemlélet – legalábbis remélem –, hogy Dagobert bácsi ül a főlhalmozott aranyán, és semmi nem számít, csak a pénz meg az agresszió... Ez hatásos dramaturgia ugyan, de csak egy a sok közül. Sok minden van még, amit el kellene mondani: barátság, szeretet, szomorúság, öröm, durcáság... Így lehetne teljes. Nekem nem sava nyú a szőlő. Hollywoodban a *Keménykalap és krumpliorral* mi is nagydíjat nyertünk „az év legjobb gyerekfilmje” kategóriában. Ez 25 éve volt, de nem mondhatom, hogy az azóta eltelt időben ne lettem volna sikeres... Tízegynéhány éve a francia tévék embargót hirdettek az amerikai dömping ellen. S ez esetben még azt sem mondhatjuk, hogy „köhög a bolha”... A franciák az egyoldalúság ellen akartak föllépni. A választékot, a választás lehetőségét vissza kell adni nemcsak a felnőtt-, hanem a gyermektársadalomnak is.

– *Nem csak irodalom ez...*

– Amikor az újságért harcolok, mindig elmondom érvként, hogy abból a pénzből, amit most drogellenes kampányra fordítanak, érdeemes lenne ilyen programot is támogatni. Nem azt mondom, hogy egyenes összefüggés van a két dolog között, hogy aki gyereklapot olvas, az nem lesz drogfogyasztó – de hogy van valamilyen összefüggés, abban biztos vagyok. A városban – legalábbis itt Óbudán – ma is ugyanúgy járkálnak a „kulcsos gyerekek”, mint a mi időnkben; és sajnos nagyon könnyű prédák, elcsábíthatóak. De elcsábíthatóak a jóra is! Ezért bosszantanak az 5000 példányszámban megjelenő könyvek. Mert képtelenség, hogy így a gyerekek szélesebb közönségéhez is eljussanak.

– *Megváltoztak a gyerekek?*

– Nagyon megváltoztak. Százszor többet tudnak, mint amennyit mi tudtunk ennyi idős korunkban. Ömlik rájuk az információ, s abban is biztos vagyok, hogy ennek az információnak legalább a fele nem őrájuk tartozik. Most azonban válogatás nélkül kapnak mindent. Informáltabbak, okosabbak. Azt viszont már aggódva figyelem, hogy érzelmileg sokkal fejletlenebbek, magányosabbak, tétovábbak. Nem biztos, hogy pontosan azt kellene tudniuk, amit tudnak. Azt hiszem, sokkal fontosabb volna legelőször az érzelmek alapvető gesztusait reflexszé tenni. Józan, informatív tudással sok mindent el lehet érni, de érzelmi reflexek nélkül talán semmit sem.